

Reivindicar els sabers populars

Populisme i experimentalisme democràtic

En un context de crisi epistemològica, en els darrers anys han sorgit formes de reacció popular que pretenen renovar la política institucional des de les forces d'una política de carrer no institucionalitzada.

Per **Just Serrano**

A la pàgina 68: imatge d'un cartell de l'organització Adbusters per a la campanya de protesta Occupy Wall Street (setembre de 2011).

«Ens trobem en un moment en què la confiança intel·lectual i la cooperació epistèmica es troben sota mínims.»

Democràcia i crisi del saber

Pocs dubten avui que el projecte capitalista neoliberal, en la seva dimensió econòmica (Harvey, 2005), política (Geiselberger, 2017; Wolin, 2018), educativa (Brown, 2015), ecològica, social i moral (Brown, 2019; Stiegler, 2021), ha erosionat fortament els fonaments d'una democràcia dinàmica i vibrant. Aquest procés de desgast és tan profund que afecta les mateixes bases epistemològiques de les nostres societats. Segons el diagnòstic de Sophia Rosenfeld, ens trobem en un moment en què la confiança intel·lectual i la cooperació epistèmica es troben sota mínims, i en què cada vegada més la determinació d'allò que és vertader es presenta com el resultat d'un joc brut de forces (Rosenfeld, 2020: 41). Les societats neoliberals es troben en l'encreuament (paradoxal?) entre l'ideal platònic d'un govern dels experts com a portadors de saber racional, i l'abandonament de les mateixes idees de racionalitat i objectivitat.

En aquest context de crisi epistemològica, en els darrers anys han sorgit formes noves de reacció popular als efectes de la neoliberalització. Aquestes pretenen renovar la política institucional (*la politique*) des de les forces d'una política de carrer no institucionalitzada (*le politique*) (Ogien; Laugier, 2014). Entre altres objectius, aquests moviments reivindiquen el valor dels sabers populars enfront del projecte expertocràtic i busquen opcions no tradicionals de racionalitat i objectivitat capaces de resistir l'embat neoliberal. No es tracta, doncs, només de criticar unes institucions desfasades i un model deficitari de democràcia representativa, sinó de proposar —fins i tot d'una manera prefigurativa en les seves pròpies formes d'organització— alternatives al model epistemològic expertocràtic i postmodern. Les principals vies de reivindicació del saber popular han estat el populisme, d'una banda, i el que anomenaré «experimentalisme democràtic» (ExD), de l'altra. En aquest article voldria caracteritzar breument les dues alternatives per mitjà de la noció d'orientació politicoepistemològica. En les conclusions explicaré per què aquesta distinció pot ser important per a un projecte polític democràtic i emancipador.

Populisme i experimentalisme democràtic

En aquest apartat esbossaré el contrast entre el que anomeno l'orientació politicoepistemològica (OPE) del populisme i de l'experimentalisme democràtic. Per OPE entenc un conjunt més o menys coherent de premisses epistemològiques propi d'una tradició, estil, cultura o narrativa política. Aquestes premisses determinen tant la selecció d'autoritats epistèmiques (Kitcher, 2011) per part dels membres d'una tradició política, així com els seus repertoris de pràctiques típiques de producció de saber. Entre aquestes premisses hi ha aspectes com, per exemple, el valor epistèmic que atribueixen a la diversitat de perspectives i experiències, el paper que poden tenir les emocions en la producció de saber, el caràcter fallible de les conclusions d'un procés epistèmic, o el paper de la interpretació i la crítica en la producció de coneixement. En aquest breu article, proposo explorar dos criteris centrals per a qualsevol OPE: el valor epistèmic atribuït a la implementació de mètodes racionals i a l'experiència immediata del món, i la forma de concebre la naturalesa social de les pràctiques orientades a la producció de coneixement.

Comencem, doncs, pel populisme. En la seva reivindicació dels sabers populars, el populisme rebutja la validesa dels mètodes racionals i enalteix el valor epistèmic de l'experiència immediata. Aquesta immediatesa pot ser de tres tipus. El primer correspon al que podríem anomenar «proximitat vivencial», és a dir, la proximitat respecte als problemes i els fenòmens sobre els quals pretenem adquirir saber. En aquest sentit, moltes de les reclamacions populistes se sostenen sobre la idea que són els ciutadans i les ciutadanes del carrer els que viuen i experimenten directament els problemes socials. La segona forma d'immediatesa correspon al caràcter espontani dels processos de producció de saber. Mentre que en la ciència tradicional els processos segueixen metodologies implementades de manera reflexiva, el populisme sospita d'aquestes activitats com a fàcilment manipulables (Kitcher, 2011: 15-40).¹ Finalment, la tercera forma d'immediatesa es refereix a la certesa interna lligada a emocions intenses. Així, molts actors populistes mesuren el valor cognitiu de les seves opinions en funció de la inten-

Una de les manifestacions de la protesta March for Our Lives, que va tenir lloc el 24 de març de 2018 als Estats Units per reclamar un control més estricte de les armes.

sitat emocional amb què vinculen les seves opinions. El populisme reclama el valor d'aquestes tres formes d'immediatesa típicament populars com a font de saber socialment valuós. Al mateix temps, rebutja els mètodes racionals dels experts per abstractes, impersonals i incapços de copsar la naturalesa concreta dels problemes que afecten la ciutadania.

Per una altra banda, el populisme defensa una concepció atomista de la naturalesa social de les pràctiques de producció del coneixement.³ L'atomisme concep la producció de saber com el resultat d'experiències immediates individuals que no pressuposen cap relació amb els altres agents epistèmics. L'atomisme és diferent de l'agregacionisme del liberalisme clàssic exemplificat pel teorema del jurat de Condorcet (Anderson, 2006). Tot i que el liberalisme concep els individus amb independència de les seves relacions socials, també sosté que el saber polític sorgeix d'una agregació de perspectives particulars (per exemple, mitjançant el vot). L'atomisme populista no emfatitza tant el valor epistèmic de l'agregació, sinó que parteix de la constatació d'una experiència individual atomitzada que, tot i així, pot ser compartida pels membres d'una mateixa comunitat.

L'OPE del populisme contrasta fortament amb el que he anomenat experimentalisme democràtic. L'ExD té les arrels intel·lectuals en la tradició del socialisme democràtic o liberal (Canto-Sperber; Urbinati, 2003). Entre els intel·lectuals que formen part d'aquesta tradició hi ha Jane Addams, John Dewey, Mary Parker Follet, Cornelius Castoriadis o Franz Neumann, entre d'altres. A més a més, trobem exemples d'ExD en el moviment zapatista (Zugman, 2005), així com en els *indignados* (Estalella; Corsín, 2013) o Occupy Wall Street (Sabel, 2012; Graeber, 2013), el feminisme (Seigfried, 1996) o l'ecologisme (Serrano Zamora; Herzog, 2021).³ Breument, en la seva versió pragmatista, l'ExD té com a característica central l'orientació a la resolució de problemes prenent com a model el mètode experimental que tracta qualsevol creença, proposta de reforma o llei com una hipòtesi per ser testada en funció de les seves conseqüències.

Com en el cas del populisme, l'ExD també pretén recuperar el valor dels sabers populars enfront de l'amenaça (neo)liberal. La seva concepció de com fer-ho és, però, marcadament diferent. L'ExD sosté que les tres formes d'immediatesa (proximitat vivencial, espontaneïtat i emocionalitat) han de ser integrades en processos i mètodes racionals de producció de saber. Per tant, i en con-

«En la seva reivindicació dels sabers populars, el populisme rebutja la validesa dels mètodes racionals.»

tra de la premissa (neo)liberal, aquests darrers no són incompatibles amb les fonts de saber popular.⁴ A més, l'ExD es distancia tant del model atomista del populisme com de l'agregacionisme liberal i proposa comprendre la producció de saber com un procés cooperatiu que inclou diverses formes de col·laboració epistèmica. Tal com afirma Helen Longino, el cooperativisme epistèmic «subratlla la interdependència dels agents cognitius i subjectes. [...] Aquesta caracterització de subjectes de coneixement com a interdependents porta amb si mateixa la idea de subjectes individuals sense individualisme» (Longino, 2002: 91 [la traducció és meva]). Aquesta perspectiva té com a conseqüència més visible la promoció de formes de cooperació entre experts i ciutadans que es poden organitzar en una pluralitat de formes diferents. Finalment, cal tenir en compte que parlar de cooperació no ens ha de fer pensar que la producció de saber ha de ser un procés lliure de conflictes. Al contrari, per a l'ExD els conflictes, en la forma de mobilitzacions socials, per exemple, s'han d'entendre com a elements que permeten contraposar punts de vista, articular interpretacions i generar noves formes de revelar (*disclose*) aspectes del món.

Conclusió

Aquesta caracterització de les OPE del populisme i de l'experimentalisme democràtic pot contribuir a l'avaluació del potencial democràtic d'ambdues. Des del punt de vista politicoepistemològic, hem de buscar orientacions que siguin capaces de fer compatibles les normes democràtiques d'inclusió i participació política amb la capacitat de les pràctiques i institucions democràtiques de produir el saber necessari per identificar, definir i resoldre els problemes de la ciutadania. Aquestes també han de ser capaces de resistir l'erosió de la idea de racionalitat i objectivitat que deixa el capitalisme neoliberal en tàndem amb la financerització, la comercialització de la informació i la digitalització (Vogl, 2021). A més a més, els models han d'incloure una perspectiva crítica i constructiva que permeti la col·laboració entre experts i ciutadans a l'hora d'identificar injustícies i altres patologies socials que normalment queden fora del focus de l'esfera pública oficial (Kitcher, 2011). Respecte a cadascun d'aquests criteris, el

projecte de reivindicació del saber popular de l'experimentalisme democràtic sembla més ben posicionat que el del populisme, tot i que, en aquest breu espai, aquesta tesi només la podem apuntar.

Finalment, la caracterització que he proposat té una funció de clarificació del debat públic, ja que actualment molts debats entorn de la necessitat de recuperar el valor dels sabers populars són percebuts merament com a portadors d'una lògica populista. L'interès principal d'aquest article ha estat mostrar que un projecte democratitzador i emancipador de reivindicació dels sabers populars es pot sostenir en el potencial d'experiències actuals que, estrictament, no formen part d'una cultura populista. Aquesta tradició alternativa passa pel pragmatisme, el socialisme liberal i també per l'epistemologia feminista i postcolonial (Sousa Santos, 2014), així com per molts moviments socials i les lluites polítiques democràtiques i socialistes l'origen de les quals es remunta almenys fins als temps de la Revolució Francesa. ●

Imatge de fons de la pàgina 73: Llançador de flors, pintat en un mur de Jerusalem.

Bibliografia

- ANDERSON, Elizabeth (2006). «The Epistemology of Democracy». *Episteme*, vol. 3, núm. 1-2 (juliol), pàg. 8-22.
- BROWN, Wendy (2015). *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. Nova York: Zone Books.
- (2019). *In the Ruins of Neoliberalism: The Rise of Antidemocratic Politics in the West*. Nova York: Columbia University Press.
- CANTO-SPERBER, Monique; URBINATI, Nadia (eds.) (2003). *Le socialisme libéral: Une anthologie, Europe-États-Unis*. París: Esprit.
- ESTALELLA, Adolfo; CORSÍN, Alberto (2013). «Asambleas populares: el ritmo urbano de una política de la experimentación». A: Cruells, Marta; Ibarra, Pedro (eds.). *La democracia del futuro: del 15M a la emergencia de una sociedad civil viva*. Barcelona: Icaria, pàg. 61-80.
- GEISELBERGER, Heinrich (ed.) (2017). *The Great Regression*. Cambridge: Polity Press.
- GRAEBER, David (2013). *The Democracy Project: A History, a Crisis, a Movement*. Londres: Penguin.
- HARVEY, David (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford / Nova York: Oxford University Press.
- HAYEK, Friedrich (1945). «The Use of Knowledge in Society». *The American Economic Review*, vol. 35, núm. 4 (setembre), pàg. 519-530.
- KITCHER, Philip (2011). *Science in a Democratic Society*. Nova York: Prometheus.
- LONGINO, HELEN E. (2002). *The Fate of Knowledge*. Princeton: Princeton University Press.
- OGIEN, Albert; LAUGIER, Sandra (2014). *Le principe démocratie. Enquête sur les nouvelles formes du politique*. París: La Découverte.
- ROSENFELD, Sophia (2020). *Democracy and Truth*. Filadèlfia: Penn Press.
- SABEL, Charles (2012). «Dewey, Democracy, and Democratic Experimentalism». *Contemporary Pragmatism*, vol. 9, núm. 2 (desembre), pàg. 35-55.
- SEIGFRIED, Charlene Haddock (1996). *Pragmatism and Feminism: Reweaving the Social Fabric*. Chicago/Londres: University of Chicago Press.
- SERRANO ZAMORA, Justo (2021). *Democratization and Struggles Against Injustice: A Pragmatist Approach to the Epistemic Practices in Social Movements*. Londres / Nova York: Rowman & Littlefield.
- SERRANO ZAMORA, Justo; HERZOG, Lisa (en revisió). *A Realist Epistemic Utopia? Epistemic Practices in a Climate Camp*.

- SOUSA SANTOS, Boaventura de (2014). *Epistemologies of the South: Justice Against Epistemicide*. Nova York / Londres: Routledge.
- STIEGLER, Barbara (2019). «Il faut s'adapter»: *Sur un nouvel impératif politique*. París: Gallimard.
- TILLY, Charles (2002). *Stories, Identities, and Political Change*. Londres / Nova York: Rowman & Littlefield.
- UNGUREANU, Camil; SERRANO, Ivan (2018). «El populismo como relato y la crisis de la democracia representativa». *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, núm. 119 (setembre), pàg. 13-34. Disponible a: <https://doi.org/10.24241/rcai.2018.119.2.13> [Consulta: 8 de juny de 2021].
- VAN ZOONEN, Liesbet (2012). «I-Pistemology: Changing Truth Claims in Popular and Political Culture». *European Journal of Communication*, vol. 27, núm. 1 (març), pàg. 56-67.
- VOGL, Joseph (2021). *Kapital und Ressentiment*. Munic: C. H. Beck.
- WOLIN, Sheldon S. (2008). *Democracy Incorporated. Managed Democracy and the Specter of Inverted Totalitarianism*. Princeton: Princeton University Press.
- ZUGMAN, K. A. (2005). «Zapatismo and Urban Political Practice». *Latin American Perspectives*, vol. 32, núm. 4 (juliol), pàg. 133-147.

Notes

- 1 En la seva reivindicació de l'espontaneïtat, el populisme és proper a l'orientació epistemològica neoliberal. Hayek, per exemple, parla del caràcter espontani de la producció de saber en el mercat capitalista (1945). Segons aquesta idea, el saber es pot produir gràcies a processos anònims de coordinació (el mercat) i sense que sigui necessària la formulació i implementació de mètodes per part d'una entitat centralitzadora.
- 2 Van Zoonen (2012) parla d'«I-pistemology».
- 3 L'autor ha desenvolupat aquesta idea a *Democratization and Struggles Against Injustice* (Serrano Zamora, 2021).
- 4 L'ExD, però, no confon el saber popular amb el d'immediatesa, ja que assumeix que els ciutadans també generen metodologies i formes racionals de producció de saber *des de baix* (Serrano Zamora, 2021).